

इति स्त्रीमात्रस्य प्रकृत्यंशतया प्रकृतिवाचकशब्दस्यैव प्रा-
कृत्यकीर्त्यत्वं निश्चीतं यथा

“आदौ राधां ससञ्चार्यं यथात् कृष्णं विदुर्बुधाः । निमित्त-
मस्य सां भक्तं वद भक्तजनप्रिय !” श्रीनारायण उवाच
“निमित्तमस्य त्रिविधं कथयामि निशामय । जगन्मा-
ता च प्रकृतिः पुरुषश्च जगत्पिता । गरीयसीति जगतां
माता शतगुणैः पिता । राधाकृष्णेति गौरीशेखरे
शब्दः श्रुतो श्रुतः । कृष्णराधेणगौरीति लोके न च कदा
श्रुतः । प्रसीद रोहिणीचन्द्र ! गृहाणार्घ्यमिदं मम ।
गृहाणार्घ्यं मया दत्तं संज्ञया सह भास्कर ! । प्रसीद
कमलाकान्त ! गृहाण मम पूजनम् । इति दृष्टं साम-
वेदे कौथुमे सुनिश्चितम् ! । राशब्दोच्चारणादेव स्त्रीतो
भवति साधवः । राशब्दोच्चारतः पञ्चाङ्गावत्येव ससञ्चरः ।
आदौ पुरुषसञ्चार्यं यथात् प्रकृतिमुच्यते । स भवेन्मातृ-
गामी च वेदातिक्रमणे सुते !” ब्रह्मवैपुल्यम् ५५५-५५६

प्रकृतिज लि० प्रकृत्या जायते जन-उ । १ स्वभावजे । प्रकृति-
रूपेण जायते जन-उ । प्रकृतिस्वभावरूपे सङ्ख्यमत-
विज्ञे सत्त्वादियुगे “युष्माः प्रकृतिजायताः” गीता ।
प्रकृतिधर्म पु० ६० । सङ्ख्यमतविज्ञे प्रकृतिधर्मभेदे स च
प्रकृतिशब्दे हेतुसदनित्यादिविपरीतधर्मरूपेण दर्शितः ।
सुश्रुते तु “यत आह” प्रकृतिपुरुषयोः साधर्म्य-
वैधर्म्ये व्याख्यास्यातः । तद्यथा “उभावप्यनादौ उभा-
वप्यनन्तौ उभावप्यलिङ्गौ उभावपि नित्यौ उभावप्यपरो
उभौ च सर्वगतविति । एका तु प्रकृतिरचेतना लि-
गुणा बीजधर्मिणी प्रसवधर्मिण्यमध्यस्थधर्मिणी चेति ।
ब्रह्मस्तु पुरुषाचेतनावल्लोऽगुणा अधीजधर्मिणोऽप्रसव-
धर्मिणो मध्यस्थधर्मिण्येति” ।

प्रकृतिमण्डल न० ६० । १ राज्याङ्गेषु स्वात्ममात्मादिषु
२ प्रजापदराजे च रवुः ८ १ २ लोक्याः सद्भिनाथः ।

प्रकृतिवत् अर्थः प्रकृत्या तत्त्वम् प्रकृतिवति । व्याकरण-
प्रसिद्धे आदिप्रमाणस्य प्रकृतिभूतस्थानित्वकार्थम् ।

प्रकृत्यादि पु० प्रकृतिशब्द आदिर्यस्य । सर्वविभक्तप्रयाद-
दतीयानिमित्ते शब्दगणे स च गणः “प्रकृति प्रायः गोल
सप्त विपस द्विष्टो यश्चक साङ्ग” । प्रकृत्या प्रायेण
वाञ्छितः इत्यादि । व्याकृतियुगोऽयम् । तेन नाम्ना
सुमीश्वरविरतेन दान्तः” भट्टिः इत्यादि ।

प्रकृष्ट लि० प्र+कृष्ट-कृ । उत्कृष्टयुक्ते हेमच० ।

प्रकृष्य लि० प्र+कृष-कर्मणि कृप् । भूमिसंलग्नतया कर्मणीये

“उलूखलबुधो टूपः प्रकृष्य” कात्या० श्रौ० २४/२/२७
प्रकृष्य देशान्तरनयनेन प्रकर्षणीयः भूमिसंलग्नतया
प्रेरणीयो न तु उत्पाठेनेति तदर्थः ।

प्रकृप्ति स्त्री प्र+कृष-भावे क्तिन् । उपकृष्टो विद्यमान-
तायां कात्या० १/८/२२

प्रकृति लि० प्र+कृति-णिच्-अच् । १ प्रकर्षेण ज्ञापके कृ० १।
१११/१भा० । प्रकर्षेण कं कृष्णमोयतेऽनेन प्र-ई-वा० करणे
क्त । २ प्रकृष्टसुखसाधने यजु० १५/६ वेददीपः ।

प्रकृष्ट पु० प्र+कृष-पतितत्वे भावे कृप् । १ प्रकृष्टपतने
शंशोभे च “शोभं स्तनो हि मृदुमांसतयोपनद्धः सर्वं
प्रकोष्ठसुपयात्यधोर्ध्वं ते च” सुश्रुतः ।

प्रकृष्ट पु० प्रगतः कोष्ठं प्रा० स० । भूर्परस्याधोभागस्ये नष्टि-
दन्त्यपर्यन्ते १ हस्तावयवे २ गृहद्वारपिण्डे च अमरः ।
गृहाम्भन्तरप्रदेशभेदे सुकुटः ।

प्रकृष्ट(क्ष)र पु० प्रक्षर+कृषो-प्र+क्षर अच् वा । १ अक्षरक्षणे
शब्दमात्रा तत्र द्विधा पाठः । २ कुकुरे श्वश्वतरे च
४ अत्यन्ततीव्रे लि० सेदि० ।

प्रक्रम पु० प्र+क्रम-भावे कृप् । १ उपक्रमे अमरः २ प्रसमा-
रम्भे श्वश्वतरे सेदि० भग्नप्रक्रमः काव्यदोषभेदः । भावे
लुट् । प्रक्रमण-तत्कार्ये प्रकर्षेण क्रमणे न० ।

प्रक्रान्त लि० प्र+क्रम-क्त । १ आरब्धे २ प्रकरणप्राप्ते
प्रक्रिया स्त्री प्र+कृ-भावे कृप् । १ प्रकरणे “सा प्रक्रिया या
कममित्यपेक्षा” पार्थसारथिमित्रः । २ अधिकारे नृपादीनां
चामरव्यजनच्छत्रधारणादिव्यापारे च ३ शब्दप्रयोगसाध-
नावस्थायासु ४ पञ्चप्रतिपक्षयोः प्रवृत्तौ गीतमसु०
५/१/१६ शबरभा० । [युक्ते लि० ।]

प्रक्रिय लि० प्र+क्रि-कर्त्तरि क्त । १ तृप्ते जटाय० २ ब्रह्मकृष्ट-
प्रक्र(का)ण पु० प्र+कृष-भावे कृप् कृप् वा । वीणादिः कृ-
णिते शब्दे अमरः ।

प्रक्षाल लि० प्रक्षालयति क्षालि-अच् । शोधके प्रायश्चित्ते
न० “परिष्टिका वैचक्षिकास्तप्रक्षालास्तथैव च” (यतयः)
भा० आश्व० ६२ अ० । “अप्रक्षालाः (निष्पापतया)
नीलकण्ठीनाः नीलकण्ठः । अत्र स्मृतिउक्तके “परिष्टि-
का वैचक्षिकास्तप्रक्षालास्तथैव च” इत्यपपाठः

प्रक्षेप पु० प्र+क्षिप-भावे कृप् । १ अर्थे २ ब्रह्मद्वयमध्यो
अपरात्प्राग्निवेशने च ।

प्रक्षेपण पु० प्र+क्षे-ड-ल्यप् । नाराचाक्षे हेमच० ।

प्रक्ष्या स्त्री प्र+क्ष्या-भावे कृप् । १ धिख्यातौ २ उपमायां च